

Feliks J. Bister

DELOVANJE DR. ANTONA KOROŠCA OD MAJNIŠKE DEKLARACIJE DO 1. 12. 1918

Nekaj pogledov na važnejše dogodke v teh odločilnih osemnajstih mesecih utelešenja južnoslovanske politične misli s poudarkom na Koroščevem parlamentarnem udejstvovanju. — Referat na 24. zborovanju slovenskih zgodovinarjev, Ptuj 29. septembra 1988.

I. Uvodna beseda

Že jeseni 1916 spremenita umor predsednika avstrijske vlade (21. 10.) in smrt starega cesarja (21. 11.) politično življenje ne le cislitvanskega dela podonavske monarhije.¹ Da je s Stürgkhom padel glavni nasprotnik parlamentarizma, potrdi srečanje načelnikov poslanskih klubov komaj dva dni pozneje, in to na povabilo predsednika dunajskega Reichsrata dr. Sylvestra. Hrvaško-slovenski klub zastopata Korošec in Šusteršič, ki ima — po Spinčičevih kritičnih zapiskih — tedaj še glavno besedo.

8. novembra piše Korošec Spinčiču, da računa že v naslednjih dneh s sprejemom pri novem ministrskem predsedniku Koerberju. Zato bo v kratkem sklical klubske seje, ki se ji je do sedaj izogibal zaradi kranjskih razmer. Spinčič ne uvidi, da bi zaradi spora v *Slovenski ljudski stranki* (SLS) moral trpeti celotni hrvaško-slovenski narod.² Do srečanja s Koerberjem sicer ne pride, toda 15. novembra zaseda na slovensko pobudo v zvezi z avtonomijo Galicije vse-slovanska konferenca na Dunaju, ki se je udeležijo tudi romunski politiki. Slovence zastopajo Jarc, Korošec in Krek. Posebnih izsledkov ni.

Za 28. november skliče Korošec člane hrvaško-slovenskega parlamentarnega kluba v graški hotel Elefant. Na prvi seji se poslanci spomnijo rajnega Franca Jožefa in se hkrati poklonijo njegovemu nasledniku Karlu. Tudi druga seja se začne s komemoracijo, kajti po izbruhu prve svetovne vojne sta umrla poslanca Mandić (13. 5. 1915) in Povše (4. 1. 1916). Nato sledi delovno poročilo klubskega predsednika: Korošec poroča, da je Koerberja obvestil o svoji in Spinčičevi pripravljenosti za posvetovanje z njim, da so 23. oktobra vsi klubski načelniki zahtevali obnovitev parlamentarnega sistema in končno, da je pred kratkim sklicana konferenca nenemških avstrijskih poslancev izpovedala svojo skrb za prihodnost monarhije, katere veličino jamči samo popolna neodvisnost od Nemčije. — Koroščevo poročilo dopolni temeljita razprava o stikih s predstavniki drugih narodov. Mnenja so zelo različna. Zanimivo je morda, da se Slovenci bolj kakor Hrvati nagibajo k vseslovanski akcijski skupnosti, ker vidijo v tem — po besedah Laginje — maksime in zaslombo političnega delovanja predvsem v lastnem narodu. Edinole Šusteršič svari pred »muhastimi Čehi«. — Jarc načne debato o vsebini pričakovanega sestanka s Koerberjem, o formulaciji južnoslovanskih predstav in ne nazadnje o osvetlitvi vseh krivic napram Hrvatom in Slovencem. Jarc kritizira slovensko politiko, notranjepolitično izolacijo južnih Slovanov in si želi skorajšnjo koncentracijo vseh prizadevanj. Spinčič doseže slovensko sodelovanje pri resoluciji novemu vladarju. Korošec in Krek gresta prav zaradi tega v Zagreb. Klub sklene odločno postopanje v zadevi interniranih poslancev, v prvi vrsti pa glede revizije sodnijskega postopka proti Francu Grafenauerju, in končno še novost, da vabi na prihodnje seje tudi slovenska liberalna poslanca Ravniharja in Rybáča. Izjava za javnost

¹ Glej tudi Janko Pleterski, *Narodi, Jugoslavija, revolucija*, Ljubljana 1986, str. 126—127.

² DAH, Spinčič, fasc. VI (Nova vlada, Koerber — saziv parlamenta — naš klub).

je prišla večinoma zelo okrnjena v časopisje (glej Slovenec 2. 12. 1916!). Cesarško-kraljevska cenzura je — po Spinčiču — preprečila predvsem objavo naslednjega pasusa: »U drugoj sjednici odlučilo se je da se učini shodno kako bi se združile sve slovenske i hrvatske sile, i ujediniio celokupni slovenski i hrvatski narod pod žezlom Habsburga na slavu i moć njihovu i ciele monarhije i na osjeganje obstoja i razvoja naroda samoga, i tako oživotvorilo glavnu tačku klubskoga programa.«³ Čimprejšnje parlamentarno zasedanje bi to sramotno stanje in monopol cenzure odpravilo. Ze zaradi tega se zavzemajo južnoslovenski poslanci monarhije za otvoritev Reichsrata, ki bi lahko postal sredstvo za demokratizacijo jugoslovanskih idej na znotraj in na zunaj.⁴

Od 3. do 5. decembra razpravljajo zastopniki strank v Hrvatskem saboru o združitvi južnih Slovanov. Vsi imajo tozadevno izjavo v Zagrebu in na Dunaju za potrebno. S predvidenim Karlovim kronanjem za ogrskega kralja bi se de iure mazilil in de facto utrdil pri Slovanih nadvse zasovraženi dualistični sistem in to v času, ko vlada na frontah docela drugo razmerje. Janezu Ev. Kreku je bilo že tedaj jasno, da bo moralo priti do nove politične ureditve na jugu.⁵ Še pa obstaja Avstro-Ogrska, za katero velja tudi še v zimskih mesecih 1916/17 Foersterjeva ocena iz leta 1914: »Es wurde und wird auf allen Seiten gegen den österreichischen Gedanken gesündigt«. Toda Nemci so začeli grešiti, ko so dajali na raznih krajih slab zgled. Zdaj žanjejo posledice svoje lastne enostranske politike, dodá isti avtor.⁶

Na drugi strani pravi Hugelmann, da vse izjave lojalnosti in vdanosti vladarski hiši, ki se kopičijo tedaj pred cesarskim prestolom na Dunaju nič ne pomenijo več (»so bedeutet es praktisch nichts«) in navaja kot prvi primer podobno izjavo »voditelja Slovencev«, Korošca, ki jo je v imenu »hrvaško-slovenskega naroda« izročil 19. januarja 1917 zunanjemu ministru Czerninu. Za »avstrijskim obrazom« so bile že tiste zahteve prisotne, ki so radikalno ogrožale temeljno konstrukcijo države.⁷ Ruska februarška revolucija (12. 3. 1917) in vojna udeležba Združenih držav Amerike (ZDA) na strani antantnih sil (6. 4. 1917) sta šele prav prestrašile merodajne avstrijske kroge.

7. marca zaseda predsedstvo Hrvaško-slovenskega kluba (HSK) na Dunaju. Poročilo *Neue Freie Presse* je zelo obširno in natančno z glavno izpovedjo, da brez soudeještvovanja narodov na parlamentarni podlagi ne bo mogoče reševati perečih družbenih problemov.⁸ V tem so Hrvati in Slovenci istega mnenja s poslanci Češkega svaza, čeprav Stanek odkloni ponovno slovansko unijo v Reichsratu, ki jo je predlagal Korošec »na narodnih temeljih«. Važno je, da se zmenejo za sodelovanje in akcijsko enotnost vseh nenemških klubov državnega zbora. Zanimivo je, da poudari Korošec ob koncu obiska južnoslovenskih poslancev pri Čehih upoštevanje dinastičnih in državnih interesov, ker bi tako skupna platforma zajela »širše kroge«.⁹ Slovanski poslanci so morali prvič v tem zaupnem krogu resno podvomiti v obstoj monarhije, ker pri širjenju platforme je Korošec mogel misliti le na hrvaško-slovenske ljudske množice. Koliko je seveda bilo v njegovi pripombi osebnega prepričanja in koliko samo taktičnega mišljenja, ni znano. Izgleda pa, da se je Korošec že marca meseca nagibal v smer majske deklaracije. Zbynek Zeman piše v svoji študiji »The Break-Up of the Habsburg Empire« (Oxford Univ. Press 1961), ki je kar kmalu

³ DAH, Spinčič, fasc. VI (Sjednica hrv.-slov. kluba u Grazu, 28. 11. 1916).

⁴ Prim. Ferdo Gestrin - Vasilij Melik, Slovenska zgodovina od konca osemnajstega stoletja do 1918. Ljubljana 1966, str. 330.

⁵ Ferdo Šišić, Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenca 1914—1919. Zagreb 1920, str. 320—325. (Dr. I. Krek o Jugoslovanskem pitanju, po zapisniku Dr. Petra Rogulje.)

⁶ Friedrich Wilhelm Foerster, Das österreichische Problem vom ethischen und staatspädagogischen Gesichtspunkte, Wien 1914, str. 41.

⁷ Karl Gottfried Hugelmann, Das Nationalitätenrecht des alten Österreich. Wien—Leipzig 1934, str. 758—759 in Reinhold Lorenz, Kaiser Karl und der Untergang der Donaumonarchie. Graz (1959), str. 303; tudi Gilbert In der Maur, Die Jugoslawen einst und jetzt. 1. Bd. Aus der Geschichte der Südslawen, Leipzig—Wien 1936, str. 240.

⁸ Neue Freie Presse, 8. 3. 1917.

⁹ DAH, Spinčič, fasc. VI. (Dne 7. 3. 1917 u Beču.)

izšla tudi v nemškem prevodu, da je bilo pravzaprav že konec leta 1916 jasno, da sta Avstro-Ogrska in Nemčija nesposobni reševati narodnostno problematiko. Kot dokaz za svojo trditev navaja postopanje obeh držav v okupiranih deželah.¹⁰

Čeprav je novi ministrski predsednik Clam-Martinic že 11. januarja 1917 začel konzultirati stranke, so morali južni Slovani čakati skoraj dva meseca na termin. To dejstvo seveda ni zboljšalo odnosov med Hrvati in Slovenci ter cesarsko vlado. Njen šef se je sicer ob srečanju s predsedstvom HSK (Korošec, Krek, Spinčić) 9. marca skliceval na svojo prezaposlenost, se oproščal, da Korošču ni odgovoril na pisma ter delil poslancem cigarete in cigare. Korošec zahteva najprej otvoritev državnega zbora, da ljudstvo ne bi bilo še dalje izključeno od reševanja skupnih vprašanj. Svetovni javnosti bi pa dokazali, da Avstrijci niso sprti. Nato govori o žalostnem položaju prebivalstva na jugu, o najslabših razmerah na Koroškem in Primorskem. Nezadovoljstvo ljudstva raste iz dneva v dan. Vsi mislijo, da samo še združitev vseh Hrvatov in Slovencev pomaga, kajti takšna državnopravna enota bi predstavljala večjo zaslombo proti nasprotnikom in istočasno »porivala na Balkan«. Krek razlaga združitev južnih Slovanov kot atrakcijo za sosedne pokrajine, vrhu tega lastni ljudje ne bi škilili čez mejo.¹¹ Isti dan izglasovana adresa Hrvatskega sabora cesarju in kralju Karlu vsebuje še ureditev južnoslovenskega vprašanja na podlagi obstoječega dualističnega sistema. V njej ni besedice o Hrvatih v Istri, še manj o politični usodi slovenskega naroda.¹² Bila je zato še bolj zastarela, ko jo je dobil 17. septembra istega leta vladar končno v roke.

Od 8. do 16. marca 1917 so lačne ženske, brezposelni delavci in nezadovoljni vojaki v ruski februarški revoluciji (23. 2.—3. 3. po ruskem koledarju) odstranili takorekoč čez noč dinastijo in z njo tudi monarhijo. Od novega demokratičnega reda so si zavezniki Rusije pričakovali več elana v boju proti skupnim sovražnikom.¹³ Petar Pekić ugotovi kot direktno posledico uspešnih demokratičnih sil v Rusiji »duhovno revolucijo Slovanov podonavske monarhije proti Nemcem in Madžarom«.¹⁴ Celo grof Polzer-Hoditz, direktor dvorskega kabineta in prvi biograf cesarja Karla potrdi, da se je spomladi 1917 odločala usoda monarhije, in to ne na bojiščih, ampak v vladnih palačah Dunaja in Budimpešte.¹⁵ Ruski dogodki potemtakem niso bili edini memento, ki ga je vladajoča kamarila preslišala. Dejansko veljajo Goethejeve besede iz Fausta: »Es ist so schwer, den falschen Weg zu meiden.« (Težko je, se izogibati napačni poti). Slavna »Monarchia austriaca« niti srednje poti ni mogla ubrati, ker je čas zahteval odločen da ali ne!

II. Od majske deklaracije do Krekovega pogreba (30. 5.—13. 10. 1917)

Vstop ZDA v vojno proti centralnim silam (6. 4. 1917) in nemška nacionalistična zahteva po uvedbi nemškega uradnega jezika (Verkehrssprache) sta poleg mnogih drugih zunanje- in notranjepolitičnih faktorjev zatemnili slesherne izgleda na čimprejšnjo in vzajemno rešitev perečih problemov. Ko je cesar 11. aprila odklonil svoj podpis pod vladni oktroá za nemški jezik in centralizem, se je nolens volens opredelil za parlamentarizem. Polzer-Hoditz doda, da ni maral iti po »močvirnati poti § 14«.¹⁶

¹⁰ Zbynek A. Zeman, *Der Zusammenbruch des Habsburgerreiches 1914—1918*, Wien (1963), str. 128. Glej tudi Alfred Kasamas, *Osterreichische Chronik (Wien 1948)*, str. 449 (5. 11. 1916: Proklamierung eines selbständigen polnischen Staates durch die Mittelmächte).

¹¹ DAH, Spinčić, fasc. VI (9. 3. 1917. Kod min. predsednika Clam-Martinica, Dr. Korošec, Dr. Krek, Spinčić).

¹² Ferdo Sišić, cit. delo, str. 85—86.

¹³ Günther Stökl, *Russische Geschichte von den Anfängen bis zur Gegenwart (Kroners Taschenbuchausgabe Bd. 244)*, Stuttgart (1962), str. 640.

¹⁴ Petar Pekić, *Propast austro-ugarske Monarhije i postanak nasljednih država*, Subotica 1937, str. 128.

¹⁵ Arthur Graf Polzer-Hoditz, *Kaiser Karl. Aus der Geheimmappe seines Kabinettschefs. Mit 80 Abbildungen*, Zürich—Leipzig—Wien (1928), str. 386—387.

¹⁶ Polzer-Hoditz, cit. delo, str. 391.

Da bi se pripravili na parlamentarno delo, so se 26. in 27. aprila 1917 dobili Korošec, Krek, Spinčič in Šusteršič na Dunaju. Iz zaključnega komunikeja zvezmo, da so presojali notranje- in zunanjepolitični položaj, pozdravili cesarjevo prizadevanje za mir in otvoritev državnega zbora, ki seveda ne more prevzeti odgovornosti za vse, kar se je v žadnjih treh letih zgodilo. Hrvaško-slovenski klub odločno zavrne vse dosedanje poskuse vlade v narodnopolitičnih vprašanjih, ker se ne dajo uskladiti z avstrijsko državno idejo, ker so enostranske in nacionalni enakopravnosti ne odgovarjajoče želje nekaterih strank. Na skupnem sestanku s Čehi ugotovijo, da je do sedaj solidarni nastop Slovanov učinkoval na zunanjega ministra Czernina in tudi »na najvišjem mestu«. Korošec toži kljub temu, da vlada južne Slovane popolnoma prezira. Češki, hrvaški in slovenski poslanci se držijo gesla, ki ga je naglašal zlasti češki agrarec František Udržal, namreč: »Čas je naš najboljši prijatelj!«¹⁷ 3. maja sledi srečanje klubskih načelnikov s predsednikom dr. Sylvestrom. Na dnevnem redu so kandidati za predsedstvo, poslovnik in cenzura parlamenta oziroma odnosi poslancev z novinarji.

Že 9. aprila se udeleži Korošec seje *Slovenske kmečke zveze za Štajersko* v Mariboru, ki sklene, »da se doseže v sedanjem prevažnem času kolikor mogoče skupen in enoten nastop vseh Štajerskih Slovencev v narodnih zadevah«.¹⁸ »Predsednik slovenskega nacionalnega in progresivnega življa na slovenskem Štajerskem«, deželni poslanec dr. Vekoslav Kukovec, ki vrši v taborišču Lebring svojo vojaško službo, se razveseljivo hitro odzove klicu klerikalnih kolegov. »Narodni stranki — po besedah dr. Kukovca — v svrhe takšne skupnosti z dr. Koroščevo stranko svojega programa ni treba spreminjati«.¹⁹

V ponedeljek, dne 21. maja, sprejme cesar petčlansko delegacijo Hrvaško-slovenskega kluba: Korošca, Kreka, Pogačnika, Spinčiča in Šusteršiča. Razpravljajo o miru v Evropi, o prehrani in gladovanju ljudstva, posebno na jadranskih otokih in v Istri, o tujih uradnikih v južnoslovanskih kronovinah, ki ne razumejo domačega jezika in celo sovražijo prebivalstvo, o celi vrsti zaprtih in interniranih rojakov, ker vojaška oblast ne spoštuje svobode ljudi, in končno o politični združitvi vseh južnoslovanskih pokrajin in dežel. Dan zatem so izvoljeni predstavniki Hrvatov in Slovencev pri ministrskem predsedniku, ki patetično izjavi, da je njegov program »Avstrija« in da nova Avstrija računa tudi s svojimi južnimi Slovani. Krek tolmači razlike v mišljenju, kajti vlada ne more drugače govoriti kot v smislu dualizma, Hrvati in Slovenci pa znajo drugače misliti. Korošec poudarja iskreno hrvaško-slovensko željo po parlamentarnem življenju in dolži Nemce, da nameravajo razbiti državni zbor.²⁰ Politično vsekakor napeti dnevi.

29. maja pride do ustanovitve novega parlamentarnega *Jugoslovanskega kluba* pod vodstvom dr. Antona Korošca, ki prebere naslednji dan v Reichsratu tzv. Majsko deklaracijo in to v hrvaškem, slovenskem in nemškem jeziku.²¹ Od 37 jugoslovanskih poslancev pred vojno sta medtem — kot vemo — Mandič in Povše umrli, Grafenauer sedi v zaporu, Gregorin je zbežal in sodeluje v *Jugoslovanskem odboru*. Dalmatinskega Srba Božidara Vukotića konec maja še ni bilo na Dunaju. Tudi Baljak in Gostinčar sta še manjkala na klubski seji. Vprašanje podpisovanja deklaracije pa bi preseglo okvir tega pregleda dobe »jugoslovanskega zbiranja«, če smem uporabiti izraz Janka Pleterskega, ki ima upravičeno za pravi zgodovinski pomen majske deklaracije »tisto, kar se je v političnem življenju Jugoslovanov v habsburški monarhiji zgodilo po njej in na

¹⁷ DAH, Spinčič, fasc. VI (Presidij in parl. komisija hrv.-slov. kluba dne 26. i 27. 4. 1917 u Beču).

¹⁸ Vekoslav Spindler, Od majske deklaracije do Jugoslavije. (Nekaj dokumentov o medvojni akciji ob naši severni narodni meji.) V: Ob dvajsetletnici Jugoslavije. (Misel in delo IV/12), Ljubljana 1938, str. 99.

¹⁹ V. Spindler, cit. delo, str. 100.

²⁰ DAH, Spinčič, prav tam.

²¹ Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten, XXII. Session, 1. Sitzung/30. 5. 1917.

njeni politični podlagi.«²² Tudi Ferdo Gestrin in Vasilij Melik zaključujeta v znani »Slovenski zgodovini« (1792—1918), ki mi je postala učbenik in priljubljeni priročnik, da je deklaracijsko gibanje šlo preko vseh različnih konceptov deklaracijske vsebine. In dalje: »...osnova so bile težnje slovenskega naroda po samostojnosti in združitvi z drugimi jugoslovanskimi narodi, ki so se kazale sicer že prej, a niso sprožile množičnega gibanja.«²³ Morda se je takšno gibanje lahko pojavilo samo sredi »vojnih grozot«? No, nemalo je vplivala na aktualizacijo »dunajske deklaracije« ljubljanska septembrska izjava škofa Jegliča, ki ga je menda za to stvar pridobil že 16. maja J. E. Krek in s tem »dosegel največji triumf svoje umetnosti pregovarjanja in prepričevanja«. Tako piše Jakob Mohorič v svoji neobjavljeni kratki »Zgodovini slovenske krščanske demokracije«.²⁴

V 22. sesiji državnega zbora 1917/18 pripravi Korošec tri vloge, govori devetkrat v plenumu, stavi enajst nujnih vprašanj vladi in vloži 194 interpelacij (17/1917 in 177/1918), na katere je dobil samo 22 pismenih odgovorov. Toda od vseh 3490 interpelacij te delovne dobe jih je samo 948 bilo deležnih odgovora prizadete oblasti. Korošec je poleg tega član skorajda vseh važnejših odborov: proračunskega, ustavnega, finančnega itd. Finančni odbor je npr. imel 39 sej, zadnjo 18. julija 1918, in predložil visoki zbornici 17 poročil o vladnih osnutkih, cesarskih odredbah in sklepih gosposke zbornice itd. 13. novembra 1917 je bil Korošec poleg Čingrije, Fona in Laginje izvoljen v skupne avstro-ogrske delegacije.

Ob prvi obravnavi proračunskega provizorija za drugo polovico leta 1917 na 4. seji državnega zbora 12. junija zagotovi novi poslovnik tudi protokoliranje v vseh jezikih (*lex Franta*). Po Clamu, enem češkem ter koroškem nemškem poslancu Dobernigu govori Korošec: »Visoka zbornica! V sedanji strašni vojski je teklo obilje jugoslovanske krvi. Na severnih, na južnih bojnih poljanah je zemlja namočena z njo. Občudujemo hrabrost, junaštvo in vztrajnost naših bratov junakov, a obzalujemo potoke krvi. Ko pa gledamo junaštvo in kri in neštete žrtve, nam srce nareka največjo željo, da bi iz teh potokov vzklija prostost jugoslovanskega naroda.« — Prvič prekine dolgotrajno ploskanje in odobravanje njegov govor. Korošec nadaljuje: »Želimo, da kri ni tekla zastonj, da je tekla za našo boljšo bodočnost. Mi smo poslanci jugoslovanskega naroda in kot taki smo služabniki te misli, služabniki dolžnosti do združenja in svobode našega naroda. Brez ozira na plemo, govorico in vero smo se združili v enem klubu, da tako pokažemo celemu svetu voljo združenega naroda.« In dalje: »Prvi govornik jugoslovanskega naroda govori v tej zbornici v imenu jugoslovanskega ljudstva in prvi kliče ljudstvu, naj se i ono združi. Grožnje bodo prišle, sladke vabe jim bodo sledile, a tovariši, mi ostanemo naši misli zvesti, nič nas ne premakne; ne udamo se. Kralj Daréj je naročil svojemu sužnju, da ga vsaki dan opozarja na to, naj ne pozabi svojih sovražnikov. Tako tudi mi ne bomo pozabili vsodnih trenutkov, ki so vrgli obilje naših bratov začetkom vojske po krivici v ječe. Naše sočutje jim ostane zvesto, v prvi vrsti pa velja to našemu tovarišu Grafenauerju, poslancu zatirane Koroške. Upamo, da se mu odpro vrata ječe, da pride semkaj ter zastopa zapuščeni narod.« S tem je uvodni slovenski del končan. Daljši nemški del govora je politično važnejši: Na prvem mestu je želja po miru in kdorkoli bi oviral ta mirovni proces, bo slišal ukaz »*Salus rei publicae suprema lex esto!*« Za največjega nasprotnika miru proglasi govornik cesarsko vlado, ker je napravila vse, da imajo sovražne države vzrok se vojskovati z Avstrijo, ker namreč zatira narodnosti znotraj svojih meja. Korošec očita Clamovi vladi, da zamenja avstrijstvo z nemštvom, zato Hrvati in Slovenci nje ne bodo podpirali. Velike žrtve hrvaško-slovenskega

²² J. Pleterski, cit. delo, str. 128.

²³ Gestrin - Melik, cit. delo, str. 332—333.

²⁴ Prim. tudi Silvo Kranjec, Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije. V: Zgodovinski časopis XVI/1962, str. 221—222 in isti, Kako smo se zedinili. (Mohorjeva knjižnica 25), Celje 1928.

ljudstva ne bodo trpele več nobenega zapostavljanja. V zvezi z rusko februarsko revolucijo podčrta, da vlada zdaj v Rusiji nov duh svobode, duh samoodločitve in enakopravnosti vseh narodov. Ko je Avstrija sklicala svoje vojake, niso prišli samo Nemci, prišli so tudi pripadniki nenemških narodov. Če so jugoslovanske zahteve veleizdaja, potem pravi Korošec, Avstrija nima toliko vislic, da bi lahko obesila vse izdajalce. Korošec dobesedno dalje: »Nimate toliko orožja, da bi ustrelili vse veleizdajalce, kajti vsi Slovenci, Hrvati in Srbi si želijo svobode in enotne skupnosti!«²⁵ Odmev je bil enako oster: Spodnještajerski nemški poslanec Richard Marckhl primerja izjave jugoslovanskih emigrantov z Majsjo deklaracijo in vidi marsikatero paralelo. Nemce jezi tudi tzv. »Lex Franta«, ki jo je zbornica sklenila 5. junija. Z imenskim glasovanjem (203 glasov za — 185 proti) je od zdaj naprej zagotovljeno zapisovanje parlamentarnih govorov v vseh avstrijskih jezikih. — Celó Karl Renner ima jugoslovanske predstave za pretirane in želi istočasno reševanje vseh odprtih problemov.²⁶

13. junija se poslanci *Jugoslovanskega kluba* pripravijo na posebnem sestanku za avdienco pri cesarju, ki sprejme Korošca pet dni pozneje. Ko pade 23. junija Clam-Martinicova vlada, je to napravilo vtis, da je *Jugoslovanski klub* povzročil odstop kabineta. Sicer pa trdi tudi Korošec v svojem znanem predavanju »Postanek Jugoslavije« 16. oktobra 1925 v Ljubljani, ki ga je objavil 1962 Silvo Kranjec, da bi cesar »na ljubo Jugoslovanom odslovil Clam-Martinica in postavil ministrskega predsednika, o katerem upa, da bi bili z njim zadovoljni.«²⁷ Karel je to demantiral, a priznal, da je celo mislil na vstop Jugoslovanov v vlado in imenoval poljedelsko ministrstvo.

Vsekakor je bila nova Seidlerjeva uradniška vlada Jugoslovanom kar naklonjena, kar je privedlo do tega, da je *Jugoslovanski klub* v nasprotju s Čehi glasoval za proračunski provizorij. 26. junija izjavi Korošec ob Seidlerjevi predstavitvi v parlamentu, da sicer obžaluje ponovni premik v korist Nemcem, ima pa za potrebno in važno, podpreti najnujnejše naloge vlade, ker odobrava monarhijo. Želel si pa bi, da tudi avstrijska država vzame južne Slované na znanje in da bo vlada pripravila pot novi ureditvi monarhije. Samo upanje v bodočnost mu narekuje trenutno zadržanje, nikakor ne sedanost ali preteklost. In dobesedno: »Rane našega naroda so globoke in težke; morje solz in krvi se razliva po naši južnoslovanski domovini... Pričo takih razmer bi čustva prej narekovala krik obupa, krik stiske in bojni krik. Vse to bi docela odgovarjalo razpoloženju naše narodne duše. Toda naše ljudstvo na jugu naj vidi, da njegovi predstavniki tukaj na Dunaju še niso obupali in da se do zadnjega trenutka ne odpovedó upanju na zboljšanje položaja. Upali bomo, dokler bo le še mogoče upati.« Nato sledi važnejša izpoved: »Mi pa nočemo samo upati, smo namreč tudi trdnega prepričanja — ki ga hočemo ohranjevati v nas samih in v našem ljudstvu — da se namreč bližamo trenutku svobode in samoodločitve in da smo krepko ubrali svojo pot v smer svobodne in združene domovine.«²⁸ Od vlade pričakuje Korošec, da ostane politično nevtralna, da pripravi mir med narodi znotraj meja monarhije, kajti ta mir bi bil predpogoj za mir med narodi-državami na splošno. Če južni Slovani torej obljubijo, da bodo glasovali za proračun, potem istočasno izjavljajo, da se bodo tudi v bodoče borili enotno, neomajno in močno za svobodo, samostojnost in samoodločitev svoje južnoslovanske domovine. Dva dni pozneje opomni tržaški poslanec Otókar Rybář avstrijske vladne kroge, da že prodira demokracija, da prodira ne le v Rusiji, ampak tudi pri centralnih silah.²⁹

²⁵ Stenographische Protokolle, XXII/4. seja, 12. 6. 1917 idr.

²⁶ Prim. Janko Pleterski, *Der Trialismus bei den Slowenen und die jugoslawische Einigung. V: Die Auflösung des Habsburgerreiches. Zusammenbruch und Neuorientierung im Donauraum.* (Schriftenreihe des Österreichischen Ost- und Südosteuropainstituts, Bd. 3). Wien 1970, str. 195—202.

²⁷ Silvo Kranjec, *Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije*, str. 223.

²⁸ Stenographische Protokolle, XXII/10. seja/ 26. 6. 1917.

²⁹ Stenographische Protokolle, XXII/12. seja/ 28. 6. 1917.

Nekaj dni za tem je bilo proglašeno pomiloščenje političnih zločincev (2. 7.), ki je vrnilo svobodo koroškemu poslancu Grafenauerju in mnogim češkim politikom.³⁰ Čeprav je 30. avgusta 1917 ob preureditvi kabineta postal Slovenec Ivan Žolger član vlade (do 6. 5. 1918), se odnos Slovanov do Seidlerja ni zboljšal. Brita Skottsberg v svoji knjigi o avstrijskem parlamentarizmu celo trdi, da je ravno Seidler bil tipični predstavnik »nemškega uradniškega ministra«, od katerega si Slovani niso mogli kaj pričakovati.³¹

Julija 1917 zaposluje Kerenskijska ofenziva brigade na vzhodu. Avgusta in septembra sledi 11. bitka na soški fronti. Vmes razpošlje papež Benedikt XV. svojo mirovno noto vsem vojskujočim se državam z apelom, naj brezpogojno in brez aneksij sklenejo premirje, kar nihče ne upošteva. Že 20. julija sta Pašić in Trumbić podpisala krfsko pogodbo (oziroma deklaracijo) glede ustanovitve kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. 15. septembra podpre ljubljanski škof Jeglič majsko deklaracijo z lastnoročnim podpisom in poživi s tem širjenje deklaracijske misli pri Slovencih, ki je našlo svoj prvi višek ob Krekovem pogrebu 13. oktobra, ko je Korošec vlil aktualna politična gesla v svetopisemske besede: Dvignite glave, bliža se ura vašega odrešenja! Avstrijski Reichsrat pa bi moral oktobra še razpravljati o začasnem proračunu, toda vsiljuje se sto drugih problemov in problemčkov. Nemško govoreči poslanci z Juga se spotikajo nad Žolgerjem v vladi in skušajo dokazovati, da Slovincem pravzaprav nič ne manjka, da je vse, kar naštevajo na Dunaju, samo sad njihove žive fantazije. Anton Korošec 19. oktobra ostro obračuna s temi očitki: »Visoka zbornica! Ravnokar smo zopet slišali moža, s katerim je govorila znana 'slovenska kmetica' in mu razodela politično mišljenje jugoslovanskega naroda. Napram kolegu gospodu Marckhlu je jokala, da imamo premalo nemških šol in da imamo ljudi, ki se navdušujejo za osvobojenje, pretežno le, ker ne hodimo za takimi gospodi kakor je gospod Marckhl. Že predvčerajšnim smo slišali praviti grofa Barbota, da naš narod ne stoji za nami. To je izvedel on menda tudi od 'slovenske kmetice'.« Ob pohvali in ploskanju jugoslovanskih poslancev nadaljuje: »Mi pa dobro vemo, da vse, kar je na fronti in za fronto, je vse z vsem srcem za jugoslovansko deklaracijo«, kot Korošec najraje imenuje majsko deklaracijo. Nato polemizira s šefom vlade, ki je njega prosil za podporo. Korošec mu odgovori: »Vprašam Vas, ali bi bil pameten oni človek, ki svojo smrt pospešuje, ki svoj lastni grob koplje? Take politike poslancev narod ne bi razumel in ne odobral...«³² Seidler se je namreč ob otvoritvi jesenskega zasedanja izrekel zoper češko in jugoslovansko deklaracijo, zagovarjal narodno avtonomijo znotraj obstoječih okrožev in dualistično državo, kar je sililo *Jugoslovanski klub* v najostrejšo opozicijo in povzročilo njegovo dokončno glasovanje proti proračunu. Korošec utemelji to zadržanje z dejstvom, da se vlada žal ne zaveda dalekosežnosti in usodne važnosti konsolidacije južnega slovanstva kot stražarja monarhije ob Jadranu in na Balkanu. Drugič vlada nikakor ni le docela pasivna, kar se tiče južnoslovanskih problemov, temveč prav sovražna. Rešitev jugoslovanskega vprašanja, pa je zaradi zgodovinskih okoliščin postala neobhodno potrebna, kajti če monarhija sama ne bo postopala pravočasno, se bo to zgodilo pred nekim forumom izven monarhije, kar pa ne more biti v interesu države in prevzvišene vladarske hiše. Tretji vzrok pa je dejstvo, da Seidlerjeva vlada nič ni napravila proti velenemškemu prodiranju na jug in ničesar v pomoč nastradanemu slovenskemu ljudstvu. Tako je vlada ohranila in podaljšala diskriminacijski sistem, ki se je z začetkom te vojne vpeljal. S tem, da ničesar ni naredila, je podpirala nemškonacionalne uradnike in njihovo samovoljno postopanje. Ta krivica je južne Slované globoko zadela. Zaradi tega so spremni za odločen boj proti vladi, ki gleda na njihove dežele kot na kolonialno pod-

³⁰ Silvo Kranjec, Kako smo se zedinili. (Mohorjeva knjižnica 25), Celje 1928, str. 88–89.

³¹ Brita Skottsberg, Der österreichische Parlamentarismus. Göteborg 1940, str. 128.

³² Stenographische Protokolle, XXII/32. seja/ 19. 10. 1917.

ročje. V isti seji nastopi še ostreje poslanec in pesnik Tresić-Pavičić, ki opeva prvo rusko revolucijo kot memento mori za vse absolutistične sisteme. Židove avguštinske Civitas Dei oblivajo sončni žarki, pripravljena je pravno sprejeti južnoslovanski narod med svobodne narode sveta. 4 dni pred glasovanjem južnih Slovanov, Čehov in socialdemokratov proti proračunu 23. oktobra poda Korošec pismeno stališče svojega kluba grofu Polzer-Hoditzu, ki posreduje celotno zadevo z velikim razumevanjem vladarju: Poudarja »eminentno važnost« južnoslovanskega vprašanja, in to zaradi njegove tesne povezanosti z osnovnimi političnimi načeli, ne nazadnje tudi z načeli zunanje politike. Nezanimanje za to vprašanje je glavni vzrok opozicijskega zadržanja *Jugoslovanskega kluba*. Bil bi skrajni čas z najvišjega mesta zunanjemu ministru ukazati, da se poveže s pristojnimi avstrijskimi in madžarskimi ustanovami in da začne s stvarnimi pogajanjimi glede izdelave programa za rešitev južnoslovanskega vprašanja na podlagi državnopravne združitve vseh južnih Slovanov znotraj monarhije. To bi se moralo na vsak način izpeljati pred mirovno konferenco. Polzer-Hoditz opozori cesarja še posebej na moralno in materialno škodo, ki so jo doživeli Slovenci predvsem ob začetku vojne in ki je v celi vrsti interpelacij in drugih parlamentarnih postopkov natančno dokumentirana. Z eno besedo, treba je zavreti »notranji odpad Slovencev« (den inneren Abfall der Slovenen). Toda Polzer-Hoditz resignirano zaključí, da v tej zadevi niti en cesarski minister ni mišnil s prstom.³³

Da je jeseni 1917 obvladovalo južnoslovansko vprašanje javno življenje monarhije, dokazuje 17. oktobra pismo ministra Žolgerja grofu Polzer-Hoditzu. To pismo je šefa cesarskega kabineta takorekoč pripravilo na Koroščevo izjavo in imelo namen, odpraviti tozadevno letargijo pristojnih krogov. Dobesedno piše Žolger: »... da število tistih južnih Slovanov z dneva v dan raste, ki v tem za življenjski živec slehernega južnega Slovana tako obremenilnem vprašanju od Avstrije in njenih birokratskih voditeljev nič ne pričakujejo več in svoje upanje že usmerjajo na antanto oziroma mirovno konferenco.«³⁴ Dober mesec pozneje — točno 22. novembra — sta Czernin in Tisza uspela odpraviti direktorja kabineta Polzer-Hoditz. S tem sta vzela cesarju Karlu odličnega svetovalca v vseh južnoslovanskih zadevah, južnoslovanski politiki pa so zgubili iskrenega prijatelja na visokem položaju.³⁵

Kmalu po Krekovi smrti je prišlo do razkola s Šusteršičem, dokončno ob volitvah v delegacije 13. novembra. Vodstvo klerikalne vseslovenske ljudske stranke prevzame 27. 12. 1917 Anton Korošec, ki je sledil Krekovi »demokratski jugoslovanski smeri«.³⁶

III. Od oktobrske revolucije do zagrebške deklaracije (7. 11. 1917—3. 3. 1918)

Tako južnoslovanski poslanci novembra meseca ne le ostanejo v ostri opoziciji, na obstrukciji, ampak se tudi spet tesneje povežejo s Čehi. Na terenu se razvija nadvse povoljno deklaracijsko gibanje. Tako poslanec Verstovšek na predvečer ruske oktobrske revolucije lahko trdi, da se delavstvo celotnega juga izpoveduje za deklaracijo. Delavci katoliško-narodne, narodno-radikalne in tudi socialdemokratske usmeritve in barve podpirajo majske deklaracije, celo južnoslovanski delavci v tujini so se izpovedali za njo.³⁷

9. novembra 1917 spravijo Korošec in klubaši skupaj z ukrajinskimi nacionalnimi demokrati in socialdemokrati iz Galicije, z romunskimi narodnjaki iz Bukovine, s Českym svazom ter z nižjeavstrijskimi socialdemokrati in nemškimi liberalci poljsko vprašanje na dnevni red državnega zborā. Korošec še

³³ A. Polzer-Hoditz, cit. delo, str. 496—498.

³⁴ A. Polzer-Hoditz, cit. delo, str. 494—495.

³⁵ Prim. Ladislaus Singer, Ottokar Graf Czernin. Staatsmann einer Zeitenwende. Graz—Wien—Köln (1965), str. 164 in 170 ter 204.

³⁶ Gestrin - Melik, cit. delo, prav tam.

³⁷ Stenographische Protokolle, XXII/36. seja/ 9. 11. 1917.

posebej interpelira v isti zadevi na ministrskega predsednika in zahteva, da naj po pogajanjih zunanjega ministra Czernina v Berlinu glede poljskega vprašanja, odkrito pove, kaj nameravajo. Hkrati opozori na število podobnih nerešenih vprašanj kot so to južnoslovansko, češko in rutensko-ukrajinsko, ter izpove svojo solidarnost s Poljaki, ki jim želi svobodno in nedeljeno domovino.³⁸ Na račun oblastnikov izvaja v slovenskem jeziku: »Najprej so hoteli naše najboljše može držati v kletki in so jih zato zapirali. Sedaj delajo na to, da bi ves naš narod prišel v kletko, in to kletko bi zapirali ter nas imeli notri zaprte naši stari sovražniki Nemci.« Posebno ostro obračunava Korošec z grofom Czerninom, ki očitno ne mara več postati tvorec miru, temveč njegov grobar, ker podaljša vojno. Zaželjenega jasnega odgovora Korošec in njegovi tovariši ne dobijo, ker ima Seidler debato za prezgodnjo. Vlada pa hoče vse eventualne posledice temeljito premisliti.

20. novembra sprožijo Korošec in tovariši *Jugoslovanskega kluba* s ponovnim nujnim vprašanjem parlamentarno obravnavo problema prehrane slovenske Štajerske. Da je na dnevnem redu iste seje še 12 drugih nujnih vprašanj, potrди slepo ulico, v kateri se nahaja avstrijski parlamentarizem med vojno. In vendar dunajski Reichsrat ni le ventil za množično ljudsko vrenje, ampak ravno tako edinstvena javna tribuna za popularizacijo nacionalnih teženj na znotraj in na zunaj.³⁹ Naslednji dan se javi Korošec v debati in se pritožuje, da ekscelece njegovih številnih interpelacij ne berejo. Toda kako naj gospodje, ki nikoli niso videli sená in slame, rešujejo poljedelske probleme. Njihove uredbe so tako »grundgescheit« (prefrigane), da ne morejo povzročiti pametnih rezultatov. V isti sapi kritizira Korošec tudi Sarkotičevo postopanje v Bosni, ker ta »vojaški mož« tudi nima dovolj energije, da bi pomagal gladujočemu ljudstvu.⁴⁰

«† Oktobrska revolucija je »na mah« spremenila položaj.⁴¹ Boljševiki so se že 8. novembra izjavili »za mir brez aneksij in kontribucij«. 20. novembra so nato po diplomatski poti pozvali nevtralne in zavezniške države, da takoj vstopijo v mirovna pogajanja. 28. novembra se opredelita Lenin in Trocki uradno za mir s centralnimi silami, ki so to ponudbo že dan zatem sprejele. 3. decembra se dobijo predstavniki obeh strani v Brest-Litovskem, kjer podpišejo 15. decembra premirje in 3. marca 1918 mirovno pogodbo. Dogodki seveda živahno odmevajo v Avstro-Ogrski. 8. januarja predvideva tudi Wilsonova izjava pred ameriškim kongresom med 14. točkami pod deseto »najsvobodnejše možnosti za avtonomni razvoj narodov monarhije«. ⁴² Že 18. decembra pride do nujnega vprašanja široke parlamentarne skupine pod vodstvom Stanéka in Korošca na ministrskega predsednika v zadevi mirovnih pogajanj, v katerem zahtevajo, sklicujoč se na podobno sovjetsko izjavo, udeležbo zastopnikov narodov in ne samo uradnikov pri mirovnih pogajanjih.⁴³ Isto se je zgodilo tudi v skupnih avstrijsko-ogrskih delegacijah.⁴⁴ Po zadnjem ljudskem štetju je ta predlog predvideval 12 Nemcev, 10 čeških Slovanov (Tschechoslawen), 10 Madžarov, 7 južnih Slovanov, 5 Poljakov, 4 Ukrajince, 3 Romune (Bihl) in 1 Italijana. Kot prvi govornik v debati nastopi Anton Korošec z očitkom, da zunanji minister žal ne misli sam od sebe na konzultacijo narodnih predstavnikov. »Odločili so se brez nas za vojno, zdaj izgleda, da nameravajo tudi o miru odločati brez avstrijskih narodov.« V imenu svojega Kluba izjavi, da do vladne delegacije za mirovna pogajanja nima nobenega zaupanja. Zavrne tudi očitek, da so južni Slovani prevzeli izraz »samoodločitev« od sovražne antante, kar ne drži, kajti resnica

³⁸ Stenographische Protokolle, prav tam.

³⁹ Stenographische Protokolle, XXII/40. seja/ 20. 11. 1917.

⁴⁰ Stenographische Protokolle, XXII/41. seja/ 21. 11. 1917.

⁴¹ Wolfdieter Bihl, Österreich-Ungarn und die Friedensschlüsse von Brest-Litovsk. (Studien zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie, Bd. VIII). Wien-Köln-Graz 1970, str. 31.

⁴² Alfred Kasamas, Österreichische Chronik. (Wien 1948), str. 459.

⁴³ Stenographische Protokolle, XXII/50. seja/ 18. 12. 1917.

⁴⁴ Wolfdieter Bihl, cit. delo, str. 38.

je, da sta beseda in ideja samoodločitve pri južnih in drugih Slovanih prisotni že leta 1848. Avstrijsko ravnanje s slovanskimi narodi pa je v tej vojni željo po svobodi in neodvisnosti znova in močno poživilo. Kriva torej ni antanta, kriv je avstrijski militarizem; krive so politične oblasti, ki niso izpolnjevale svojih dolžnosti. — Iz vseh navedenih vzrokov južni Slovani predvsem ne verjamejo besedam grofa Czernina in mu ne zaupajo, ker želijo enako kot boljše-
viška vlada, da se mir sklepa med narodi in ne med narodom in zvzišenim grofom, ki ni stradal med vojno. Tisti narodi naj sklepajo o miru, ki so krvaveli, in njihov mir bo trajal. Seidler zavrne udeležbo narodnih predstavnikov kot protiustavno.⁴⁵

Po božičnem oziroma novoletnem odmoru poskrbi Korošec ponovno za parlamentarno razpravo v zvezi z mirovnimi pogajanjmi v Brest-Litovskem in o uresničitvi demokratskih reform v Avstriji.⁴⁶ »Visoka zbornica! Jugoslovanski poslanci pozdravljamo iskreno vsako gibanje, ki nam obeta demokratizacijo javnega življenja in ki nas podpira v našem pravičnem boju za samoodločbo narodov. Čehi so manifestirali za izpolnitev svojih zahtev, izraženih v deklaraciji z dne 30. maja 1917. Mi smo jim takrat obljubili, stati z njimi ramo ob ramo v boju za svobodno državo, mi jim obljubljam o to tudi danes, ko je nastopila vlada oficijelno proti njihovim stremljenjem, na kar smo bili vedno pripravljeni.« V nemščini nato nadaljuje, da so delavski štrajki izraz razpoloženja med ljudstvom, ne le v delavskem razredu, ki je nastopil kot organizator. Narod je namreč nasičen klanja ljudi (Menschenschlächtere), ki so ga veliki začeli brez njegovega pristanka in ga nadaljujejo proti njegovi volji, ker narod hrepeni po štirih letih po miru in kruhu. Zdaj izgleda, da bo ista, narodom tuja diplomacija, ki je svet oropala za mir, v Brest-Litovskem spet s hladno krvjo preprečila mirovno priložnost.

Na isti seji dne 22. januarja 1918 vprašajo Korošec, Spinčič, Laginja in tovariši šefa vlade in notranjega ministra v zadevi uradno ukazanega preganjanja južnoslovanskih duhovnikov in posestnikov v Istri. Tako zvmemo, da je bilo 1914. leta takoj po začetku vojne takorekoč čez noč zaprtih 500 hrvaških in slovenskih posestnikov, obrtnikov, učiteljev in duhovnikov. Peljali so jih v tržaške vojaške zapore in jih deloma mučili. — Sledijo Klubova vprašanja v zadevi preganjanja štajerskih Slovencev po civilnih in vojaških oblasteh in v vojaških in bosansko-hercegovinskih zadevah, ki jih spremlja 41 interpelacij v isti stvari. — 30. januarja vprašajo Korošec, Ravnihar in drugi vlado zaradi gladovne stavke v ljubljanskem vojaškem zaporu 22. januarja.⁴⁷

30. januarja sprejme predsednik vlade Seidler delegacijo *Jugoslovanskega kluba* s Korošcem na čelu. Na njegovo vprašanje klubskega programa odgovorijo, da je to še vedno majska deklaracija, ne manj in ne več. Odbijejo tudi njegov poskus etapne rešitve, da se združijo najprej samo južnoslovanski pokrajine avstrijskega dela monarhije. Poslanci ne skrivajo, da želijo »vse ali nič« in da ne bodo pristali na ureditev, ki ohrani dualizem.⁴⁸ Klubski Memorandum delegacijam brest-litovskih pogajanj je potemtakem naslednji dan izkoristil državno krizo in pritiskal dodatno na vlado. V njem opisuje Korošec obširno vsa preganjanja Jugoslovancev med vojno, krivični volilni sistem v Avstriji, razdelitev Hrvatov, Srbov in Slovencev na tri upravne enote, sploh stoletni pritisk nemško-madžarskega režima itd. Zanimivo je tudi, da pozdravlja rusko revolucijo, s katero se je pokazala zora svobode za vse proletarske narode itd.⁴⁹

Februarja meseca vložijo Korošec in kolegi vrsto vprašanj zaradi preganjanja bivšega državnozbornskega poslanca in ljubljanskega župana Ivana Hri-

⁴⁵ Stenographische Protokolle, XXII/51. seja/ 19. 12. 1917.

⁴⁶ Stenographische Protokolle, XXII/53. seja/ 22. 1. 1918.

⁴⁷ Stenographische Protokolle (Anhang), XXII/56. seja/ 30. 1. 1918.

⁴⁸ Dragovan Sepić, Oktobarska revolucija i jugoslavensko pitanje u Austro-Ugarskoj 1917/1918. V: Historijski zbornik (Zagreb), XI—XII/1958—1959, str. 36.

⁴⁹ Milada Paulova, Tajny vybor. (MAFFIE) a spoluprace s Jihoslovany v letech 1916—1918. Praha 1968, str. 414—415.

barja,⁵⁰ zaradi stalnega potvarjanja resnice o brest-litovskih mirovnih pogajanjih v uradnih poročilih,⁵¹ vključno cenzurē klubskega memoranduma in Koroščevega parlamentarnega govora, dalje vprašanje na avstrijskega šefa in druge člane vlade zaradi udeležbe političnih oblasti in sodišč na Koroškem v agitaciji proti deklaraciji *Jugoslovanskega kluba*⁵² ter zaradi uradnih nadlegovanj koroških Slovencev v deklaracijskem gibanju.⁵³ — Vsak od teh tekstov nudi bogato obremenilno gradivo za brezprimerno diskriminacijo slovenskega naroda med prvo svetovno vojno. Žal okvir naše razprave ne dovoljuje, da bi se bliže ukvarjali s Koroščevimi (ob)tožbami.

3. marca 1918 je resolucija hrvaških, srbskih in slovenskih politikov iz Zagreba ponovno potrdila nujnost skupne poti in koncentracije vseh strank in skupin, ki zastopajo načelo narodne združitve in narodne neodločitve, ki se prizadevajo za narodno neodvisnost v okviru na demokratičnih temeljih zgrajene države Slovencev, Hrvatov in Srbov. Iz Slovenije so prišli Anton Korošec, Albert Kramer in Izidor Cankar.⁵⁴ Korošec vidi veliko pomembnost zagrebske resolucije v tem, ker je nudila priliko, »da vržemo žezlo ven«, kajti nam se »je od gotovih ljudi zamerjalo, da smo imeli izraz 'žezlo habsburško' v majski deklaraciji«.⁵⁵

IV. Od uporov vojakov na Štajerskem do ustanovitve Narodnega sveta v Ljubljani (13. 5.—16. 8. 1918)

Avstrijski zgodovinar Helmut Rumpler pripisuje v prvi vrsti Izidorju Cankarju, tedanjemu glavnemu uredniku centralnega glasila Slovenec, in njegovim mladim radikalnim, sodelavcem preusmeritev ljudstva na podlagi Zagrebske resolucije, ki jo je — kot smo že slišali — sopodpisal in ki je daleč preseгла okvir Starčevićeve stranke. Hkrati je rastel Koroščev vpliv na južnoslovanski klub in na vseslovensko ljudsko stranko, čeprav predstavlja v njej tudi ljubljanski knezoškof A. B. Jeglič močan faktor.⁵⁶ Aprila meseca ima kranjsko deželno predsedstvo slovenski upor še za tako šibek, da ne bo mogel preprečiti nameranih uradnih postopkov. Dejstvo je tudi, da odklanjajo slovenski listi vsako ponudbo izvzemši ustanovitev južnoslovanske države.⁵⁷ Nato so majski upori vojakov v Judenburgu in Murauu (13. 5.), v Radgoni (24. 5.) in drugod pretresli monarhijo. Udeležba Slovencev je bila vidna. Poleg tega so se množili delavski štrajki, zlasti v velikih mestih.⁵⁸

16. julija se po štirimesečni prekinitvi nadaljuje zasedanje državnega zbora. Med 35-imi vloženiimi nujnimi vprašanji prve seje je kar 6 Koroščevih: *Jugoslovanski klub* kritizira ratifikacijo avstro-ogrške mirovne pogodbe s sovjetsko republiko brez Reichsrata, kar ima za protustavno.⁵⁹ Korošec zahteva dalje »natančno pojasnitev o nameranih spremembah pogodbe z Nemčijo«, sklenitev miru ne glede na zunanje faktorje ali na privilegije posameznih narodov in na zastarele državne oblike ter obvestilo glede namenov madžarske vlade, da priključi Bosno Ogrski, Dalmacijo pa Hrvaški itd. Istega dne — 16. julija 1918 — vpraša Korošec obrambnega ministra zaradi novih izpadov proti tzv. »politično sumljivim«,⁶⁰ šefa vlade in ministra za prehrano zaradi velike lakote na jugu in enakomerne razdelitve živeža ter končno še vlado zaradi novega političnega preganjanja na jugu po civilnih in vojaških oblasteh.

⁵⁰ Stenographische Protokolle (Anhang), XXII/58. seja/ 6. 2. 1918.

⁵¹ Stenographische Protokolle, prav tam.

⁵² Stenographische Protokolle (Anhang), XXII/66. seja/ 28. 2. 1918.

⁵³ Stenographische Protokolle (Anhang), XXII/74. seja/ 15. 3. 1918.

⁵⁴ Ferdo Šišić, cit. delo, str. 125—126.

⁵⁵ Silvo Kranjec, Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije, str. 224.

⁵⁶ Helmut Rumpler, Max Hussarek. Nationalitäten und Nationalitätenpolitik in Osterreich im Sommer des Jahres 1918. (Studien zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie, Bd. IV). Graz—Köln 1965, str. 83.

⁵⁷ Helmut Rumpler, cit. delo, str. 82.

⁵⁸ Gestrin - Melik, cit. delo, str. 335.

⁵⁹ Stenographische Protokolle, XXII/75. seja/ 16. 7. 1918.

⁶⁰ Stenographische Protokolle (Anhang), XXII/75. seja/ 16. 7. 1918.

Ponosno ignorira Seidler sredi julija leta 1918 vso parlamentarno kritiko in dogajanja v monarhiji, ko izjavi: »Stari in resnični pregovor pravi, da se Avstriji ne da vladati proti Nemcem in ravno tako tudi ne brez njih.« Ali: »Hrbenica te mnogovrstne države je pač nemški narod in to bo tudi vedno ostal.« To je duhovna usmeritev vlade, ki ne vidi vzroka, da bi zapustila to ubrano pot. Vse drugo so za Seidlerja politične pravljice kot npr. diskriminacija drugih narodov po Nemcih. V imenu *Jugoslovanskega kluba* mu odgovori Verstovšek »enkrat za vselej«, »da se mi zahvaljujemo vedno bolj in bolj za takšne nauke«. Ob živahnem odobravanju zaključi slovenski del svojega govora: »Tako klije na celem jugu vse oživljajoči vir, iz krvi naših padlih junakov klije novo življenje, in to življenje nas bode dovedlo do zaželjene Jugoslavije, od katere ne odjenjamo.« Slovenci poznajo nemškonacionalno geslo: »Entweder ein deutsches Österreich oder gar kein Österreich« (Ali nemško Avstrijo ali nobene Avstrije). Seidlerju pa povedo svoje stališče: »Gospod pl. Seidler bo šel, mi južni Slovani bomo pa dalje obstajali.«⁶¹ In res je Seidler šel 25. julija.

22. julija interpelira Korošec ponovno zaradi nemirov v kasarnah, ki jih je zakrivila 'lakota', in zaradi justičnih umorov, ki so jih izvedla vojaška sodišča. Med drugim se brani, da nemškonacionalni oficirji pripisujejo te vojaške upore, predvsem tistega v Murauu, njegovi agitaciji («Korošec-Hetze»). V vprašanju z dne 25. julija označi Korošec učitelja Schiestla kot »divjvo nemškonacionalno žival«, ker je zakrivil samomor koroškega Slovenca Simona Črneti.⁶² 26. julija vpraša ministrskega predsednika zaradi prepovedi slovanskih in socialističnih časopisov na frontah.⁶³ Dan prej je zamenjal Hussarek Seidlerja. *Jugoslovanski klub* obravnava na posebni seji 25. julija spremembo vlade in sklene, da ostane njegovo stališče nespremenjeno. Isti dan skličejo za 16. in 17. avgust slovenski Narodni svet v Ljubljano. 18. avgusta naj bi v St. Janžu na Dolenjskem odkrili ploščo za »jugoslovanskega apostola« J. E. Kreka. Deželni predsednik Kranjske, grof Attems, je glede teh prireditvev vprašal notranje ministrstvo, ki sicer ni videlo nobenih problemov v zvezi s srečanjem *Jugoslovanskega kluba* kot parlamentarnega združenja, ukazalo pa je, da se mora vendar prepričati »vsaka nacionalna manifestacija«.⁶⁴

26. julija se predstavi Hussarek v državnem zboru z neobičajno kratkim nagovorom brez kakšnih novih akcentov. Na srcu so mu le tri stvari: proračunski provizorij, prehrana in upravna reforma. Korošec kritizira ministrskega predsednika: »Mi konstatiramo, da on ni preklical stališča nemškega kurza, če ravno ima še vse ministre, ki so ga zasledovali. Dalje moramo konstatirati, da se je on v mirovnem vprašanju postavil na čisto napačno stališče, ker pravi, da hočemo mir izsiliti.« Novega ministrskega predsednika poznajo južni Slovani — po Koroševih besedah — že iz Stürgkhovega kabineta, ki je prinesel avstrijskim narodom vojno in ki je nato narodom monarhije s § 14 zamašil usta. Če se izpove torej Hussarek za parlamentarizem, potem to spominja na Seidlerja, ki je ob nastopu delal isto, nato pa kmalu pokazal, da zna tudi kaj drugega.

Korošec se pritožuje, da se poslanci ne morejo svobodno in nemoteno sestati s svojimi volilci. Povsod jih ovirata žendarmarija in vojaščina. Cenzura časopisov preprečuje diskusijo o vitalnih narodnih in gospodarskih vprašanjih. Vojaštvo strelja po kasarnah protizakonito nedolžne mladeniče. Slovenske in južnoslovenske vojake premeščajo v tujino in jih pustijo tam gladovati. Vrhu tega jim je zabranjeno abonirati domače liste. Ravno tako so pregnani uradniki slovenske narodnosti iz domovine in tujci v njihovem napuhu in sovraštvu izživajo južnoslovansko ljudstvo. Odgovorni za to zaslužnjevanje in tlačenje južno-

⁶¹ Stenographische Protokolle, XXII/75. seja/ 16. 7. 1918.

⁶² Stenographische Protokolle (Anhang), XXII/82. seja/ 25. 7. 1918.

⁶³ Stenographische Protokolle (Anhang), XXII/83. seja/ 26. 7. 1918.

⁶⁴ Helmut Rumpfer, cit. delo, str. 84—85.

slovanske nacije pa sedijo še vedno na vladni klopi. Južnim Slovanom tako krivičen sistem se s Hussarekovo vlado nadaljuje.⁶⁵

Toda prisotna je tudi enotnost južnih Slovanov Avstrije, Hrvaške in Bosne v boju za idejo lastne države. Predvsem Slovencev vsa preganjanja ne bodo ustrahovala, da izvedejo združitev južnoslovanske nacije v polnem soglasju s svojimi hrvaškimi in srbskimi sorojaki. Vlodo bodo pa južni Slovani samo tisto podpirali, ki da mir, kruh in popolno svobodo.

Na terenu se je vršil pravi plebiscit za majsko deklaracijo. Zborovanja so se vrstila predvsem od marca meseca do avgusta, ko so bili od 16. do 18. »slovanski dnevi«, zadnja velika manifestacija jugoslovanskih narodov ter Poljakov in Čehov pred razpadom Avstro-Ogrske. Ustanovili so tudi *Narodni svet za Slovenijo in Istro*, »čigar namen je delovati za zedinjenje jugoslovanskega naroda v samostojno državo in čigar delokrog je sklepati in odločevati v vseh zadevah, ki jih v Narodnem svetu zastopani činitelji priznajo za skupne.«⁶⁶ V komunikeju še beremo visokodoneče besede, ki kažejo tedanje ozračje: »Slovenski narod se je z vsem upom oprijel te velike odrešilne ideje. Pred več kakor tisoč leti smo imeli svoje kraljestvo, v katerem smo bili svobodni. Takrat je bil naš narod nositelj vseh kulturnih in državnih pravic. Ali kmalu je slovensko kraljestvo propadlo, zgubili smo svobodo ter postali tlačani. V dobi tlačanstva smo se sicer zavedali, da smo Slovenci, da smo tesno spojeni po krvi, veri in jeziku in kulturi, a gospodovali so nam tuji sebi v prid. Državne pravice, katere je užival in izvrševal slovenski narod v svoji državi, so prešle za več kot tisoč let v tuje roke. Samoodločba narodov nam jih bode zopet vrnila, ter združila troimeni narod Slovencev, Hrvatov in Srbov v samostojno veliko državo Jugoslavijo.«

Važen je bil predvsem odstavek: »Narodni svet v Ljubljani se smatra kot del vseobčnega Jugoslovanskega narodnega odbora, ki se bo v kratkem sešel v Zagrebu.«⁶⁷ Lojze Ude opozori na policijsko poročilo o zborovanju, predvsem na naslednje besede: »Rojstnega dne cesarjevega se ni spomnil nihče. Zdi se, da je dr. Korošec za slovansko zborovanje namenoma izbral 17. avgust.«⁶⁸

Tudi vožnja v Št. Janž na Dolenjskem k odkritju Krekove spominske plošče je postala »pravi triumfalni pohod«. Koroščevo glavno misel tistega dne poznamo že s Krekovega pogreba: »Kvišku glave, ker približuje se vaše odrešenje«. Zdaj se te besede pojavijo na razglednicah in v tisočerihih izvodih preplavijo Slovenijo.⁶⁹

V. Narodno vijeće v Zagrebu in konec habsburške monarhije (6.—29. 10. 1918)

Ko s 1. oktobrom 1918 spet zaseda državni zbor, uspe Hussareku vsekakor, postaviti še enkrat parlamentarno kuliso pred propadajočo državo.⁷⁰ Z lepimi besedami obljublja, da mora postati vodilno načelo, zagotoviti vsem narodnostim Avstrije v duhu popolne enakopravnosti v mejah skupnih interesov na njihovem naselitvenem prostoru samoodločbo v nacionalnih in kulturnih zadevah itd. Ministrski predsednik konča: »Nas vseh moč in bodočnost ni v razdrobitvi in v razsulu, ampak v složnosti in edinosti.«⁷¹ Slovani so sicer še slišali oznanilo, manjkala jim je pa že tzd. vera! Naslednji dan poskrbijo za deset vlog v zvezi s sklepanjem premirja oziroma miru. Glabinski, poljski nacionalist iz Galicije, Korošec in Stanek izjavijo, da njihovi narodi ničesar ne želijo bolj, kakor čimprejšnji in dokončni konec vojne. Ostro zavrnejo Burianovo mirovno noto, ker temelji na stari podlagi, kajti vlada »dveh narodov« — Nemcev in Madža-

⁶⁵ Stenographische Protokolle, XXII/83. seja/ 26. 7. 1918.

⁶⁶ Lojze Ude, Slovenci in jugoslovanska skupnost. Maribor 1972, str. 111.

⁶⁷ Ferdo Šišić, cit. delo, str. 158—159.

⁶⁸ Lojze Ude, cit. delo, str. 111—112.

⁶⁹ Lojze Ude, cit. delo, str. 112.

⁷⁰ Reinhold Lorenz, Kaiser Karl und der Untergang der Donaumonarchie. Graz—Wien—Köln (1959), str. 496.

⁷¹ Stenographische Protokolle, XXII/84. seja/ 1. 10. 1918.

rov — si usurpira pravico, odločati o bodočnosti ostalih narodov v monarhiji. Južnoslovanski, poljski in češkoslovaški poslanci zahtevajo od c. kr. vlade, da parlamentu končno predloži svoje resnično stališče do mirovnega vprašanja in predvsem do pravice do samoodločitve narodov in da dá točno poročilo o vojaškem, gospodarskem in političnem položaju.⁷² Hkrati hočejo Čehi in južni Slovani vedeti, kaj uganjajo ogrski politiki, predvsem grof Tisza, v bosanski zadevi.

Korošec prebere na isti seji parlamenta stališče slovenskih, hrvaških in srbskih organizacij do avstro-ogrške mirovne note kot je bilo sklenjeno 24. septembra v Zagrebu. Ob tej priliki uporablja prvič tudi srbohrvaščino poleg slovenščine in nemščine. V bistvu so to argumenti, ki so jih iznesli tudi ostali slovanski predstavniki, nova je pa garancija za narodne manjšine na bodočem teritoriju skupne južnoslovanske države, ki bi dobila »sva prava, potrebna za njihov narodno-kulturni i gospodarsko-socijalni razvitak«.⁷³ Korošec kritizira glavno načelo avstro-ogrskih državnikov, ki ga vidi v tem, da do konca in zvešto vztrajajo na strani Nemčije in če doma tudi vse hudič vzame. Zaradi tega je Burianova nota zanj klic vpijočega v puščavi. Ob koncu se zahvali ministrskemu predsedniku za njegovo ponudbo določene avtonomije. Korošec dobesedno: »Smo vljudni ljudje in zaradi tega bomo vljudno odgovorili. Mi južni Slovani se prav lepo zahvalimo za avtonomijo. Baron Hussarek, Vi pridete prepozno (Freiherr von Hussarek, Sie kommen zu spät!)«.

Potem se Korošec še dotakne Tiszovega septembrskega potovanja po jugu. Prišel je tudi v Sarajevo, kjer je Sarkotić potrdil, da je obiskal Bosno »po najvišji želji«. Na vsak način se je ta »glavni zločinec nad civiliziranim človeštvom« tudi kot homo regius slabo obnašal, žalil dunajski državni zbor in izjavil glede Slovencev, da bi jih z ного brcnil, ko bi živeli na Ogrskem itd. Korošec samozavestno pripomni, da so tisti časi za vselej minili, ko so grofje brcali narode, prav gotovo pa pride čas, da bodo narodi grofe z ного brcnili. Korošec se tudi zahvali vsem pomočnikom na jugu, ki so tam v glavnem tako nesrečni kot baron Spitzmüller, ker baje sam ne ve, kaj bi delal. Zagotovi pa vsem službenim »prijateljem« južnoslovanskega vprašanja, da hočejo južni Slovani svojo hišo sami urediti in sami rešiti svoje vprašanje, ker zaupajo v lastno notranjo silo, ki je zrasla iz ideje narodnega odrešenja. Južni Slovani upajo tudi na pomoč svojih bratskih narodov, Čehov in Poljakov. In še dobesedno: »... vemo, da smo na najboljši poti, na poti, na kateri korakamo v svobodo in odrešenje.« S tem zaključí Korošec svoj zadnji in najdaljši govor v dunajškem parlamentu, ki pokriva šest velikoformatnih strani tiskanega zapisnika (4323—4328). V svojem govoru še enkrat obračuna z avstrijsko politiko na Balkanu. Stanek je še bolj ostro formuliral, toda Koroščevo orožje sta ironija in humor. To je nedvomno govor — mi smo ga spoznali le v izvlečkih — zrelega poslanca in sposobnega politika.⁷⁴

5. in 6. oktobra 1918 se zberejo v Zagrebu zastopniki Slovencev, Hrvatov in Srbov iz Slovenije, Trsta, Istre, Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Dalmacije in Ogrske, da ustanovijo *Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba*. Na sestanku tudi izvolijo delegacijo za pogovore s Hrvaško-srbsko koalicijo, najmočnejšo stranko na Hrvaškem, ki 8. oktobra vstopi v Narodno vijeće SHS, katerega predsednik postane Anton Korošec. Pravilnik NV SHS točno določi sestav in kompetence tega najvišjega političnega predstavništva na jugu monarhije ne glede na dualistično delitev države.⁷⁵

Korošec se vrne še na Dunaj, kjer zahteva od ministrskega predsednika pomiloščenje kotorskih mornarjev in pojasnilo zaradi nameravanega zbiranja tal-

⁷² Stenographische Protokolle, XXII/85. seja/ 2. 10. 1918.

⁷³ Ferdo Sišić, cit. delo, str. 167.

⁷⁴ Stenographische Protokolle, XXII/85. seja/ 2. 10. 1918.

⁷⁵ Ferdo Sišić, cit. delo, str. 174—176.

cev v Bosni in Hercegovini, na Hrvaškem in v Dalmaciji.⁷⁶ Isti dan vprašajo Rybář, Pogačnik in Ravnihar notranjega ministra v zadevi uradne raziskave proti dr. Antonu Korošcu, ki jo naj bi sprožilo kranjsko deželno predsedstvo. 22. oktobra pričakujeta Korošec in Stanek od avstrijske vlade, da čimprej premešči jugoslovanske, češkoslovaške in poljske vojaške enote v domovino, da odpokliče divizije z zahodne fronte, da prepelje vse ranjence in bolnike iz vojaških bolnic v domače bolnišnice itd.⁷⁷

Cesarjev manifest o preureditvi monarhije v zvezno državo s 16. oktobra prvič ni diral integritete deželne krone sv. Štefana, drugič je prišel očitno za mesece prepozno. Poleg tega je bilo Slovencem znano, kako je cesarski dvor gledal na deklaracijsko gibanje, ki ga poročila dostikrat imenujejo »Korošecbewegung«, in na južnoslovanska prizadevanja sploh. Dunajska vlada se je celo trudila s pomočjo Hrvatov izolirati Srbe, predvsem pa seveda Slovence. Pri tem je Hussarek apeliral na škofa Jegliča, da bi pomagal zadrževati južnoslovansko vrenje na lojalnih tleh. Ko pa tudi Jeglič zahteva odpravo dualizma in uresničitev federalističnega programa, bi morali avstrijski politiki vedeti, da so prav oni gnali južne Slovence iz skupne monarhije. Ne strinjam se pa z Rumplerjevo trditvijo v njegovi edinstveni študiji o Hussareku, da bi v začetku septembra 1918 Avstro-Ogrska še lahko rešila južnoslovansko vprašanje znotraj svojih meja, če bi to Avstrija in Ogrska le hoteli.⁷⁸ Do tedaj je bilo namreč že več razbitega kot samo običajni politični porcelan!

29. oktobra prevzame predsedstvo Narodnega vijeća SHS v Zagrebu vrhovno oblast nad vsemi pokrajini bivše Avstro-Ogrske. Ustanovi se Država SHS. Njen predsednik in s tem šef eksekutive za vse južnoslovanske zemlje, dr. Anton Korošec, pa se nahaja v Švici.⁷⁹ 31. oktobra se ustanovi tudi narodna vlada za Slovenijo.

VI. Ženevska deklaracija in ustanovitev Kraljevine SHS (8. 11.—1. 12. 1918)

27. oktobra 1918 — in ne 25.⁸⁰ zapusti Korošec s poslancem Melkom Čingrijo⁸¹ in s tajnikom Jugoslovanskega kluba dr. Žerjavom Dunaj in se odpelje v Švico z namenom, da stopi v kontakt z drugimi državniki in da se informira o linijah za bodoče delo. Mandata nihče ni imel, ampak Korošec sam pravi, da tudi nihče ni prepovedal, da smejo storiti, kar je bilo v trenutku takrat potrebno.⁸² Na poti v Ženevo so se južnoslovanski politiki ustavili v Bernu, kjer jih je sprejel francoski poslanik. Po kosilu je Korošca povabil k sebi in mu rekel, da ni pametno, če hočejo Avstrijo likvidirati in jo popolnoma razkosati. Korošec je osupnil ob tej nepričakovani pripombi. V Ženevi je bil Korošec vsaj že 2. novembra — in ne šele 8. kot to trdi v predavanju — ker potrdi prvi termin Čingrijevo pismo očetu iz ženevskega hotela, ko piše: »Mi čakamo sada Trumbića i Pašića.«⁸³ »Politično važne« stike je Korošec navezal z dr. Lazo Markovićem, ki je živel v Ženevi in izdajal list »La Serbie«. To je bil namreč edini list, iz katerega so Jugoslovani v državnem zboru zvedeli, kaj se dogaja z Jugoslovani v inozemstvu in še to preko tajnih kanalov. 3. (4.) novembra pošlje Korošec zavezniškim vladam noto, v kateri je zahteval, da priznajo Narodno vijeće v Zagrebu kot vlado za Jugoslovane bivše Avstro-Ogrske, nje same za zavezniški narod in jugoslovanske dobrovoljce za vojskujočo se stranko. Trumbić pa je opolnomočil za zastopnika N. V. pri mirovnih pogajanjih. Prve kontakte je Korošec najprej navezal s Trumbićem in potem šele obiskal Pašića.

⁷⁶ Stenographische Protokolle, XXII/88. seja/ 8. 10. 1918.

⁷⁷ Stenographische Protokolle, XXII/92. seja/ 22. 10. 1918.

⁷⁸ Helmut Rumpler, cit. delo, str. 87.

⁷⁹ DAH, Narodno Vijeće SHS /kutija 2/ serija III. (Pred. br. 29/N. V.).

⁸⁰ Silvo Kranjec, Anton Korošec. V: SBL, str. 517—520.

⁸¹ Glej Državni arhiv v Dubrovniku (DAD), Pisma Melka Čingrije ocu Peru Čingriji (1918), ki piše 26. oktobra še z Dunaja.

⁸² Silvo Kranjec, Koroščevo predavanje, str. 225.

⁸³ DAD/M. Čingrija/Zeneva, 2. 11. 1918.

6. novembra so se začeli uradni razgovori. Korošec in Trumbić zahtevata v prvi vrsti mednarodno priznanje N. V., za skupne zadeve pa skupna ministrstva. Na to pristane Pašić šele, ko predlaga Drašković — navzoča sta bila tudi Trifković in Marinković in pa srbska opozicija — skupno vlado 17 ministrov za Srbijo in Državo SHS. 7. novembra sprejme Pašić Koroščeve in Trumbićeve pogoje, 8. novembra prizna potem v imenu srbske vlade N. V. SHS za zakonito vlado Jugoslovanov bivše monarhije, Trumbića pa za njenega zastopnika pri zaveznikih.⁸⁴ Napravi se obširen zapisnik konference, ki vključuje tudi listo imenovanih prvih šest skupnih ministrov. 9. novembra se vsi sklepi objavijo v tzv. »Ženevski deklaraciji«,⁸⁵ ki so jo prinesli pravzaprav samo ženevski časopisi, ker je Pašić znal preprečiti, da bi deklaracija zagledala luč sveta v širši javnosti. Ženevski pakt je postal sploh brezpredmeten, ko je Pašić demisijoniral.

11. novembra potujejo Korošec, Trumbić, Čingrija in Žerjav najprej v Bern, da napravijo vljudnostni obisk v švicarskem parlamentu. Drugi dan nadaljujejo vožnjo do Parizá. Tam so romali od poslaništva do poslaništva in intervenerjali, da bi »predloge o ustvaritvi jugoslovanske države sprejeli«. Preveč uspeha očitno niso imeli, zato pa še težave s potnimi listi. Končno so dobili francoske dokumente za pot preko Italije. V Veroni so potem morali čakati dva dni, ker so jim tam potne listé spet odvzeli, in samo telefonat z Rimom je omogočil vožnjo domov, a to spet ne po direktni liniji čez Trst, ampak čez Brenner in Innsbruck ter Beljak do Jesenic.

Tako se je Koroščeva pot v domovino zavlekla preko 1. december 1918, ko se je v Beogradu izvršilo zedinjenje in proglasila Kraljevina SHS. Nova Protičeva vlada je namreč pričakovala zase ugodnejše rešitve v direktnem stiku s Svetozarom Pribičevićem in njegovo Hrvaško-srbsko koalicijo brez Koroščevega sodelovanja oziroma celo v njegovi odsotnosti.

Ljubljanski Slovenec napoveduje 2. decembra 1918, da se je »danes javil iz Podrožčice s slovenskega teritorija dr. Korošec. Popoldne prispe v Ljubljano.« Istega dne javi nato ljubljanski Narodni svet v Zagreb, da je danes ob 17.40 uri prispel dr. Korošec s spremstvom na ljubljanski južni kolodvor, kjer ga je dočakala množica več tisoč ljudi, ki ga je pozdravila z živahnim ploskanjem in ki je zahtevala proglasitev republike Slovenije. Korošec pa je molčal. Vemo, da se je že drugi dan odpeljal v Beograd, kjer je nastopila 20. decembra prva vlada nove države s Srbom Stojanom Protičem na čelu in s Slovencem Antonom Korošcem kot podpredsednikom.

Zusammenfassung

DR. ANTON KOROŠEC' WIRKEN VON DER MAIDEKLARATION BIS ZUM 1. 12. 1918

Feliks J. Bister

Im Beitrag werden die bedeutenderen Ereignisse im gegenständlichen, 18 Monate umfassenden Zeitraum unter dem Aspekt der südslawischen Einigungsbestrebungen beleuchtet. Der Schwerpunkt liegt dabei auf der parlamentarischen Arbeit von Korošec im Wiener Reichsrat.

Einleitend wird auf die Veränderungen in der politischen Landschaft der Donaumonarchie im Spätherbst 1916 verwiesen, da mit dem Attentat auf den amtierenden Ministerpräsidenten Stürgkh ein Hauptgegner des Parlamentarismus beseitigt wurde. Bald danach nahm der Präsident des Reichsrats, Dr. Sylvester, erste Konsultationen mit den Klubobmännern auf. Diese belebten gleichzeitig die Kontakte unter den slawischen Parlamentariern. Der Tod des greisen Monarchen Franz Josef I. beschleunigte nur noch die Entwicklung, sodaß auch die südslawischen Abgeordneten immer

⁸⁴ Ferdo Sišić, cit. delo, str. 233.

⁸⁵ Ferdo Sišić, cit. delo, str. 236—241.

vehementer die Einberufung des Reichsrats forderten. Ohne die Mitwirkung der Völker der Monarchie über ihre gewählten Abgeordneten sahen sie keine Lösung der durch den Krieg virulent gewordenen sozialen und noch weniger der nationalen Probleme. Anfang März 1917 gibt es Äußerungen von Korošec, die zum erstenmal in die Richtung der Maideklaration weisen und offensichtlich im engen Zusammenhang mit den Gedankengängen der Tschechen stehen. Die südslawische Einigungsidee hat es vorerst auf die Beseitigung des verhaßten dualistischen Systems abgesehen, bleibt ansonsten patriotisch, kaisertreu und verläßt keineswegs die gemeinsamen staatlichen Grundlagen, obwohl es in den südlichen Kronländern auf Grund des Kriegselends, der Hungersnot sowie der politischen Verfolgungen gärt. Graf Polzer-Hoditz kommt als Kabinettschef Kaiser Karls und sein erster Biograph zum Schluß, daß das weitere Schicksal der Habsburgermonarchie bereits im Frühjahr 1917 besiegelt wurde und das nicht auf den Schlachtfeldern, sondern in den Regierungspalästen von Wien und Budapest. Außerdem konnte die russische Februarrevolution auf die Slawen der Monarchie nicht ohne Wirkung bleiben.

Am 29. Mai 1917 wird als neue parlamentarische Gruppierung der Jugoslawische Klub (Jugoslovanski klub) gegründet und Dr. Anton Korošec zu seinem Vorsitzenden gewählt. Von den 37 südslawischen Reichsratsabgeordneten zu Kriegsbeginn sind nur 30 anwesend: Mandić und Povše sind inzwischen verstorben, Gregorin flüchtete ins Ausland, Grafenauer sitzt im Gefängnis, Baljak, Gostinčar und Vukotić fehlten. In dieser Gründungsversammlung wurde jene staatsrechtliche Erklärung verabschiedet, die am darauffolgenden Tag von Korošec in kroatischer, slowenischer und deutscher Sprache im Reichsrat verlesen wurde. Janko Pleterški sieht ihre Bedeutung darin, daß sie die Grundlage dafür bildete, was in der Folgezeit im politischen Leben der Jugoslawen in der Habsburgermonarchie geschah. Auch Ferdo Gestrin und Vasilij Melik sehen in der Maideklaration — auch Wiener Deklaration genannt — den Anspruch des slowenischen Volks auf Unabhängigkeit und Vereinigung mit den anderen südslawischen Völkern. Solche Tendenzen sind zwar nicht neu, zum erstenmal bilden sie jedoch den Ausgangspunkt für eine nationale Massenbewegung, deren geistiger Vater und Initiator zweifelsohne der slowenische klerikale Abgeordnete Dr. Janez E. Krek gewesen ist, der für diesen Weg schon am 16. Mai 1917 den Laibacher Fürstbischof Jeglič gewonnen hatte.

In der 22. Session des Reichsrats 1917/18 bringt Korošec drei parlamentarische Vorlagen ein, spricht neunmal im Plenum, stellt elf Dringlichkeitsanträge und 194 Interpellationen, von denen nur 22 schriftlich beantwortet werden. Korošec ist außerdem Mitglied mehrerer Ausschüsse, darunter des Budget-, Verfassungs- und Finanzausschusses. Letzterer hatte z. B. 39 Sitzungen. Am 13. November 1917 wird er mit Cingrija, Fon und Laginja in die gemeinsamen österreichisch-ungarischen Delegationen gewählt. Überall ist er ein entschlossener Verfechter der neuen gemeinsamen südslawischen Politik und ein scharfer Kritiker der unhaltbaren Zustände vor allem im Süden der Monarchie. Er kämpft erbittert gegen die rücksichtslosen Germanisierungstendenzen, gegen die feindlich gesinnte und gehässige österreichische Bürokratie, wehrt sich gegen den deutschnationalen Vorwurf des Hochverrats, indem er für die Südslawen Freiheit und Selbstbestimmung fordert. Korošec hält eine Neuordnung der Donaumonarchie für unerlässlich, da er den inneren Frieden unter den Völkern für eine Vorbedingung für den Friedensschluß zwischen den Staaten hält. — Am 27. 12. 1917 wird Korošec der Vorsitz in der gesamtslowenischen Volkspartei (Slovenska ljudska stranka) übertragen und damit die monatelangen internen Auseinandersetzungen mit Sušteršič als Repräsentanten der österreichtreuen Gruppe beendet.

Die russische Oktoberrevolution schuf die Voraussetzungen für einen Waffenstillstand (15. 12. 1917) und in der Folge für den Friedensvertrag zwischen Rußland und den Mittelmächten (3. 3. 1918). Korošec und Stanek starteten bereits am 18. 12. 1917 eine dringliche Anfrage an den Ministerpräsidenten, indem sie die Beteiligung der Volksvertreter an den Friedensverhandlungen fordern. Sie stellen den österreichischen Militarismus an den Pranger, der ihrer Meinung nach an allem schuld ist und nicht die Entente. Die österreichischen Nationalitäten hätten aber genug von der Menschenschlächtereier. Im Klubmemorandum an die Delegationen in Brest-Litovsk vom 31. 1. 1918 zeichnet Korošec ausführlich die Verfolgungen der südslawischen Bevölkerung während des Kriegs, das ungerechte Wahlsystem in Österreich, die Aufsplitterung der Kroaten, Serben und Slowenen auf drei Verwaltungseinheiten, die 100-jährige Unterdrückung durch das deutsch-magyarische Regime usw. Am Tag des Friedensschlusses von Brest-Litovsk unterstreichen die kroatischen, serbischen und slowenischen Politiker in der sogenannten Agramer Erklärung (Zagrebska resolucija) die Notwendigkeit des gemeinsamen Wegs und der weiteren Sammlung aller Parteien und Gruppen, die für die nationale Einigungsbewegung und das Selbstbestimmungsrecht der Völker eintreten. Anton Korošec, Albert Kramer und Izidor Cankar vertreten dabei das slowenische Volk. Eine Rücksichtnahme auf dynastische Gefühle gibt es nicht mehr. Es ist wohl die entscheidende historische Stunde der inneren Loslösung vom Habsburger-

staat, wenn auch die endgültige Trennung erst im Herbst 1918 erfolgte. Der am 6. Oktober in Zagreb gegründete Nationalrat der Slowenen, Kroaten und Serben (Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba) übernimmt am 29. Oktober 1918 die Regierungsgewalt in allen von Südslawen bewohnten Gebieten der ehemaligen Österreichisch-ungarischen Monarchie und proklamiert den SHS-Staat (Država SHS), zu dessen erstem und einzigen Staatsoberhaupt Dr. Anton Korošec gewählt wird, der sich jedoch zu diesem Zeitpunkt bereits in der Schweiz befindet, wohin er am 27. 10. in Begleitung von Melko Čingrija und Žerjav von Wien aus gereist ist. In Genf unterzeichnete er am 7. 11. 1918 mit Pašić und Trumbić die Genfer Deklaration (Ženevska deklaracija), deren faktische Auswirkung gleich null war, weil Pašić bald darauf als serbischer Regierungschef demissionierte. Er scheint die Genfer Vereinbarungen überhaupt von allem Anfang an nicht ernst genommen zu haben, behinderte ihre Verbreitung wie auch die Rückkehr von Dr. Korošec in die Heimat, der sich zuvor noch in Paris erfolglos um die Anerkennung des SHS-Staates bemüht hatte. So war er bei der Proklamation des neuen SHS-Königreichs (Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev) am 1. Dezember 1918 in Belgrad nicht anwesend, da er erst einen Tag später mit seiner Begleitung über Verona, Innsbruck, Villach/Beljak am Laibacher Bahnhof eingetroffen ist.

Inštitut za novejšo zgodovino, YU-61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 1

Od leta 1960 izdaja revijo **Prispevki za zgodovino delavskega gibanja (PZDG)**, ki je doslej izšla v 25 letnikih (1964 ni izšla). Leta 1986 se je preimenovala v **Prispevke za novejšo zgodovino**. Revija objavlja razprave, članke, historično dokumentacijo, poročila o simpozijih, knjižna poročila in recenzije, različne bibliografije in tekočo bibliografijo sodelavcev inštituta. V prvih letih izhajanja je bila revija izrazito usmerjena v zgodovino naprednega delavskega gibanja in NOB, vedno bolj pa je širila krog svojega objavljanja tudi na širša področja slovenske zgodovine. Zdaj lahko rečemo, da je to revija za novejšo slovensko zgodovino. Uredništvo se trudi, da bi bila revija pestra, kvalitetna in sodobna.

Prilagamo seznam še dostopnih letnikov, pri čemer opozarjamo, da sta letnika 1962 in 1973 že razprodana, nekaj letnikov pa je že skoraj razprodanih. Revijo lahko naročite pri založbi Partizanska knjiga, YU-61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 13, kupite pa pri vseh slovenskih knjigarnah.

PZDG 1960/1

PZDG 1960/2

PZDG 1961/1-2

PZDG 1963/1-2

PZDG 1965/1-2

PZDG 1966/1-2

PZDG 1967/1-2

PZDG 1968/69, 1-2

PZDG 1970/1-2

PZDG 1971/72

PZDG 1974

PZDG 1975/76

PZDG 1977

PZDG 1978/79

PZDG 1980

PZDG 1981

PZDG 1982

PZDG 1983

PZDG 1984

PZDG 1985

PNZ 1986

PNZ 1987

PNZ 1988

PNZ 1989/1 — Trideset let Inštituta za zgodovino delavskega gibanja. — Biobibliografije.

PNZ 1989/2